

Brodska pukovnija

Aničić, David

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:370818>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

DAVID ANIČIĆ
BRODSKA PUKOVNIJA
Završni rad

Pula, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

DAVID ANIČIĆ
BRODSKA PUKOVNIJA
Završni rad

JMBAG:0303068854

Studijski smjer: Preddiplomski studij povijest

Predmet: Povijest srednje i jugoistočne Europe u XIX. stoljeću

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor doc. dr. sc. Mihovil Dabo

Sumentorica doc. dr. sc. Danijela Doblanović Šuran

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani David Aničić, kandidat za prvostupnika

Povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 26.09.2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, David Aničić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj Završni rad pod nazivom Brodska pukovnija koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 26.09.2023.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OSNIVANJE VOJNE GRANICE U SLAVONIJI	2
3. BRODSKA PUKOVNIJA	5
3.1 Nastanak i reforme Brodske pukovnije	5
3.2 Struktura Brodske krajiške pukovnije	9
4. UPRAVLJANJE BRODSKOM PUKOVNIJOM	25
5. TVRĐAVA BROD	31
6. TRGOVINA I OBRT BRODSKOJ PUKOVNIJI	35
6.1. Tranzitna trgovina	35
6.2. Trgovina unutar granica Brodske pukovnije	36
6.3. Obrt u Brodskoj pukovniji	38
7. SANITARNI KORDON BRODSKE PUKOVNIJE	42
8. ZAKLJUČAK	46
LITERATURA	47

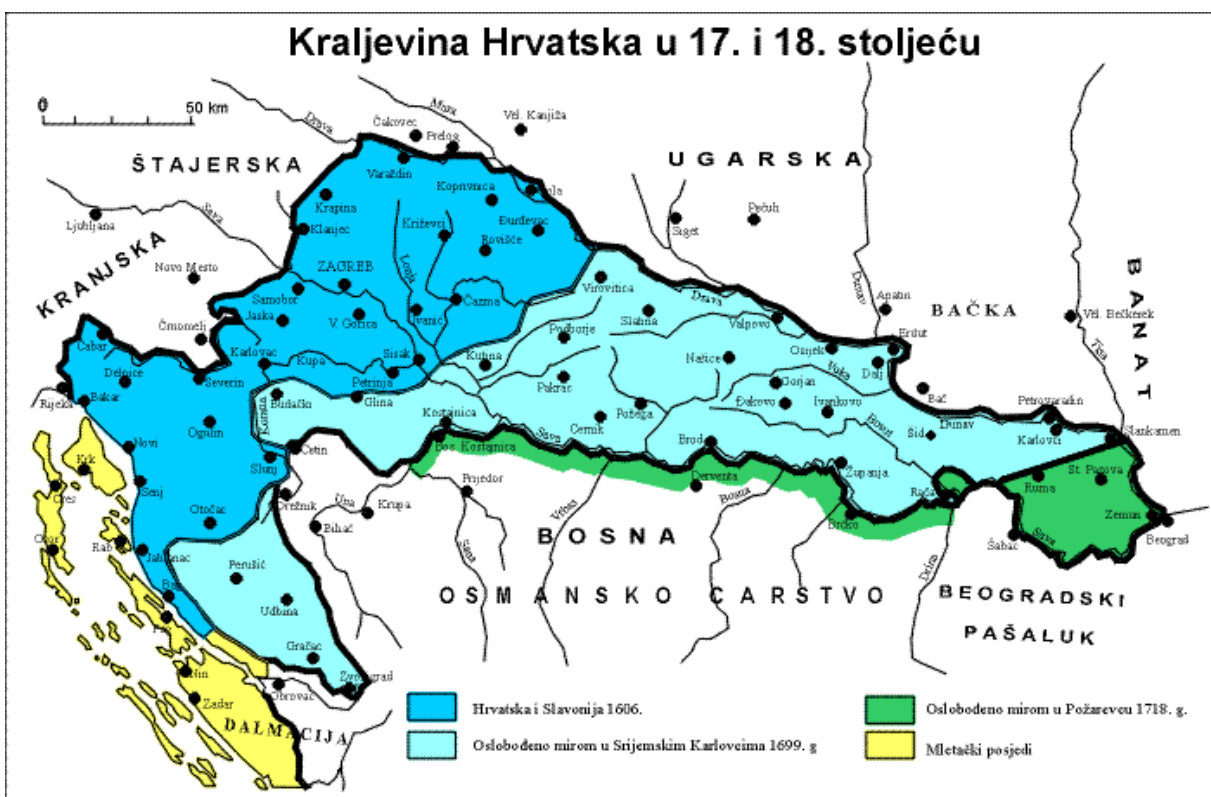
1. UVOD

Završni rad bavi se Brodskom pukovnijom koja je bila jedna od tri pukovnije na području slavonskog dijela Vojne krajine. Cilj ovog završnog rada je prikazati život i upravu u Brodskoj Pukovnji. Rad je organiziran u sedam poglavlja. Nakon uvodnog poglavlja, drugo poglavlje obrađuje mir u Srijemskim Karlovcima i uvjete za nastanak Vojne granice. Treće poglavlje nosi naslov Brodska pukovnija i podijeljeno je na dva dijela. U prvom dijelu obrađuje se nastanak pukovnije i brojne reforme koje su se provodile u stoljetnom trajanju pukovnije, dok se u drugom dijelu donosi detaljna struktura pukovnije. Kroz 12 tablica u kojima je prikazana i mikrostruktura satnija, saznaje se koja sela čine koju satniju te koliko je stanovništva i kuća u selima. Četvrto poglavlje obrađuje strukturu upravljanja Brodskom pukovnijom. Detaljno je objašnjeno kako je funkcionirala kućna zadruga koju je vlast Granice nametnula od 1750. godine. Riječ je o zajednici sastavljenoj od nekoliko bračnih parova i njihovih potomaka u kojoj su članovi bili istog porijekla i najbliži rođaci. Nadalje se govori o vojnim lenima koji su bili plaća graničarima ali i o raboti i svim vojnim teretima s kojima su se graničari morali nositi. Peto poglavlje kronološki objašnjava kako je tekla izgradnja najzahtjevnijeg građevinskog poduhvata u pukovnji, Tvrđave Brod. Obrađuje financijske probleme pri izgradnji, ali i greške inženjera koje su umalo ugasile cijeli projekt. Šesto je posvećeno trgovini i obrtu u pukovnji. Objašnjavaju se dvije vrste trgovine (tranzitna i unutarnja), govori se o sajmovima, ali i o brojnim zakonima koji su se odnosili na trgovce i obrtnike. Sedmo poglavlje govori o uskom pojasu zemlje uz rijeku Savu koji je služio kao brana krijumčarima robe ali i kao način obrane protiv zaraznih bolesti koje su prijetile Monarhiji. Objašnjava se upravljanje kordonom, načini prelazaka granice te kako je ona bila utvrđena brojnim stražarnicama, takozvanim Čardacima.

2. OSNIVANJE VOJNE GRANICE U SLAVONIJI

Budući da se nakon nasljednih ratova kojima je Europa zahvaćena u 18. stoljeću, povećao broj vojnika u državama Europe, povećao se i utjecaj vojske na život europskog civilnog stanovništva. Radi toga je Habsburška Monarhija u 18. stoljeću obilježena mnogim reformama vojske. Zapovjednici u vojskama zauzeli su najveći položaj u Monarhiji kao vladajuća elita.¹ Vojska je sve više utjecala na život populacije. Stanovništvo Vojne krajine do tada nije pružalo otpor reformama.

Mirom u Srijemskim Karlovcima koji je potpisan 1699. godine završio je Veliki bečki rat predvođen Austrijom i njenim saveznicima i Osmanskog Carstva (Slika 1.).

Slika 1. Pripojena područja teritorijalnom dijelu Hrvatske 1699. (svijetlo plava)

Izvor: <https://narod.hr/wp-content/uploads/2016/01/rijemski-karlovcu-wikipedia.gif>

Kraljevina Hrvatska imala je veliki stupanj autonomije unutar Habsburške Monarhije. Mirom 1699. pripojeni su joj Slavonija, Bačka, Erdelj i dio Srijema. Novoosvojena područja bila su ne samo regrutirana od strane Dvorskog ratnog vijeća u Beču, nego i

¹ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije, Brodska pukovnija od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*, Slavonski Brod, Posavska Hrvatska, 2013., str 7.

opustošeni prostor za izvršenje sveobuhvatnih reformi.² Dvorsko ratno vijeće bilo je središnji organ za upravljanje Vojnom krajinom pa tako i pripojenih područja.³

Hrvatska i Ugarska nisu imale pravo samostalno vladati, jer bi time Bečki dvor bio ovisniji o njima i odlukama njihovih sabora. Zajednički sabor Ugarske i Hrvatske sazvan 1687. u Bratislavi (Požunu) implicira pismenu odluku cara Leopolda I. da sav novo osvojeni teritorij bude stavljen pod bansku upravu. Hrvatsko plemstvo zato je podržavalo cara.⁴ Dva spora još su raspravljana na istoj sjednici, a uključuju 31. odredbu iz Zlatne bule 1222. godine Andrije II. prema kojoj svaki plemić skupno ili pojedinačno može ustati naoružano ili riječju protiv kralja, ako se krše prethodne odredbe bule. Ova se odredba trebala ukinuti, čime više ne bi bilo opravdanja za suprotstavljanje kralju. Loza Habsburgovaca time je imala ozakonjeno nasljedstvo muške loze, odnosno sina Leopolda I., Josipa. Prijedlogu Bečkoga dvora suprotstavio se grof Nikola Drašković. Grof je predlagao potvrdu povlastica i prava Hrvatskoj i Ugarskoj dan prije izbora za budućeg kralja. Dan kasnije grof Nikola Drašković umire, vjeruje se, radi srčanog udara, a oba careva prijedloga su na kraju prihvaćena. Priključenje oslobođenih i osvojenih krajeva Hrvatskoj od vladavine Osmanlija, odgođeno je približno dva stoljeća.⁵

Prva polovica 18. stoljeća u Slavoniji obilježena je postojanjem dvojne vlasti, vojne i civilne. Sukob Dvorske komore koja na teritoriju drži vlast i Ratnog vijeća u Grazu koje preuzima financijsku, vojnu i sudsku upravu, događa se jer nova Krajina više nema pravo ubiranja poreza, kao ni donošenja ikakvih odluka bez konzultacije Dvorske komore.⁶ Zato su Ratno vijeće i Dvorska komora postigli dogovor da se Slavonija podijeli na Vojnu granicu i Provincijal. Naredba Bečkoga dvora govori o uređenju Vojne granice početkom 1700., no odgođena je za godinu dana radi kompleksnih poslova kao što je mjerenje zemljišta, uvođenje i raspodjela zemljišnih knjiga u koje su trebali biti upisani časnici i unovačeni graničari.⁷ Car Leopold I. 1701. godine nalaže savjetniku Komore grofu Caraffi, društveno, prostorno i pravno odvojiti Vojnu granicu

² Isto.

³ Reiner Egger, „Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata kao središnji upravni organi Vojne krajine“, *Arhivski vjesnik*, 34-35 (1992.), str. 139-155.

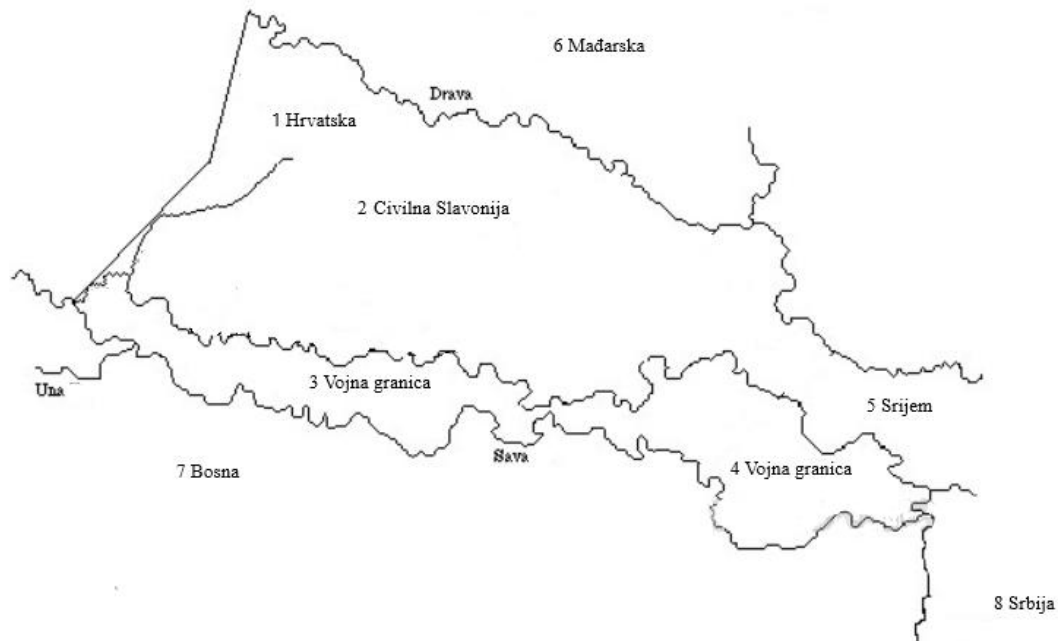
⁴ Ive Mažuran, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, Osijek, Državni arhiv u Osijeku, 2005., str. 26.

⁵ Isto, str. 27.

⁶ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 8.

⁷ Ivica Čosić - Bukvin, , *Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701. – 1808.*, Vrbanja, vlastita naklada, 2003., str. 11.

od Provincijala. Vojnu granicu činio je prostor uz rijeku Savu, koji se proširuje prema unutrašnjosti koja se može prijeći za sat vremena hoda(Slika 2.). Vojni graničari, stanovnici Vojne granice popisani su prema mjestu gdje su boravili i bili su oslobođeni od plaćanja poreza.⁸

Slika 2. Vojna Granica i civilna Slavonija 1702. godine

Izvor: Vlastita izrada prema: <https://www.gospodarstvo-petricevic.hr/images/cardak3.jpg>

⁸ Ive Mažuran, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, str. 59.

3. BRODSKA PUKOVNIJA

3.1. Nastanak i reforme Brodske pukovnije

Povijest Habsburške Monarhije obilježena je napadima Osmanlija posebno na područje Slavonije. Formiranje Podunavske i Posavske krajine bila je strategija obrane od Osmanlija. Na novoosvojenim područjima osnovane su spomenute krajine radi daljnje obrane i stabilizacije granice, a njihovo se područje nalazilo duž granice između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva.⁹

Stanovništvo novoosvojenih područja organiziralo se u skupine prema zadacima i ulozi. Vojni krajišnici bili su odgovorni za obranu granice te su boravili u blizini graničnih utvrda. Krajišnici su boravili u specifičnim utverdama, čardacima, koji su se koristili kao granične utvrde ili promatračnice pa su tako nazvani Čardaklije. Posavska su i Podunavska krajina imale su ključnu ulogu u obrani Habsburške Monarhije. Njihovi su stanovnici bivali mobilizirani za obranu a često su živjeli u teškim uvjetima.¹⁰

Druga skupina poznata je kao "rezerva čardaklijama," uvijek je morala biti u pripravnosti i sposobna za sudjelovanje u sukobima izvan svojih osnovnih teritorija. Članovi druge skupine su aktivno sudjelovali u *graničnoj miliciji*, čija je uloga bila čuvati i braniti teritorij.

Treću skupinu stanovništva činili su pojedinci koji su prethodno obavljali graničarsku službu i imali su više od šezdeset godina. Umjesto redovne plaće, dobivali su vojna lena kao oblik naknade. Ovim krajišnicima zadaća je bila sudjelovati u različitim radnim akcijama usmjerenim na obnovu i održavanje graničnih utvrda. Iako su prvotno primali skromnu nadnicu za svoj rad, ta je praksa kasnije obustavljena. Ponekad su radne akcije prouzročile prekide u poljoprivrednoj proizvodnji, što je rezultiralo time da su krajišnici radije pristali na plaćanje prireza za izgradnju utvrda nego sudjelovali u radovima na njima. Vremenom je prirez povećan i pretvoren u kontribuciju, a za izvršenje radnih obaveza tražila se isporuka roba ili usluga. Prema izvješću iz 1725.,

⁹ Fedor Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“, u: D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*. Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 44.

¹⁰ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 8.

posavski krajišnici su se nalazili u velikim financijskim neprilikama, te su bili prisiljeni prodati svoju posljednju imovinu kako bi isplatili kontribuciju.¹¹

Posljednju je skupinu činilo civilno stanovništvo. Oni su bili obvezni sudjelovati u javnim projektima podizanja tvrđava i utvrda, izgradnji mostova, cesta i slično. Prve tri kategorije bile su pod vojnim nadzorom, dok je posljednja bila pod civilnim, provincijskim nadzorom.¹²

Grof Khevenhuller 1735. godine provodi reorganizaciju koja rezultira podjelom granice uz rijeku Savu na tri dijela: Gornju, Središnju i Donju savsku granicu. Gradovi Gradiška, Brod i Rača postali su administrativna središta za Gornju, Središnju i Donju granicu. Kako bi poboljšao vojnu sposobnost Posavske krajine, grof je donio niz ključnih odluka. Jedna od tih odluka bila je da se ukine kontribucija i zamijeni se fiksnim iznosom rabote u korist vojnih časnika. Ovim potezom želio je osigurati stabilan izvor prihoda za vojne časnike i potaknuti odanost istih. Grof je također precizno odredio koliko krajišnika mora sudjelovati u vojnim pohodima izvan svojih matičnih područja, dok je drugi dio ostao na granici radi njezine obrane. Od ukupno 15.018 ljudi, samo je 2.338 (15.6%) bilo određeno za sudjelovanje u vojnim pohodima izvan zemlje. Cilj reorganizacije bio je jačanje vojne moći Posavske krajine i bolje upravljanje njenim resursima.¹³

Zajedničko vojno upravljanje na istom teritoriju između vojske, Komore i vlastelinstava često je rezultiralo nesuglasticama i neredima u upravljanju, zato se javlja potreba za jasnim razdvajanjem vojnih i civilnih funkcija. Godine 1740., nakon smrti cara Karla, njegova kći Marija Terezija preuzima vlast. Tijekom Rata za austrijsko nasljeđe, koji je završen 1748. godine, carica postaje svjesna potrebe za širom reformom u Habsburškoj Monarhiji, posebno u području carina, financija i vojnog sustava. Vojna krajina imala je znatan broj vojnika za sudjelovanje u europskim ratovima. Međutim, kako je Osmanlijsko Carstvo slabilo, granica koju su štitili vojnici iz Krajine postajala je manje bitna. Vojna krajina postupno gubi svoju ulogu kako su se geopolitičke okolnosti mijenjale.

Dolazi do temeljite modernizacije organizacijske strukture Vojne granice predvođene hrvatskim banom, grofom Batthyanyem, feldmaršalom barunom Engelshofenom i

¹¹ Fedor Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“, 45.

¹² Isto, str. 44.

¹³ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 9.

grofom Patačićem. Godine 1747. dolazi do ukidanja prethodnog vojno-teritorijalnog sustava Vojne granice, zvanog i kapetanijski sustav. Taj je sustav bio nesrazmjern i heterogen u pogledu vojne snage, te se razvija bez međusobne koordinacije. Umjesto toga je uspostavljen jedinstven administrativni okvir sastavljen od generalkomandi, pukovnija, bataljuna i satnija. Proces reorganizacije počinje već 1745. godine s restrukturiranjem Varaždinske generalkomande, koja je dalje podijeljena na Križevačku i Đurđevačku pukovniju. Tijekom 1746. godine, formirane su Slavonska i Banska generalkomanda. Kao rezultat tih promjena, 1747. godine na području triju savskih granica organizirane su tri pješačke pukovnije: Gradiška, Brodska i Petrovaradinska, te dvije husarske pukovnije: Slavonska i Srijemska. Pješačke pukovnije su zbog lakšeg razlikovanja i upravljanja bile označene brojevima: 7. brodska, 8. gradiška i 9. petrovaradinska.¹⁴ Gradiška pukovnija imala je sjedište u Novoj Gradiški, Brodska u Vinkovcima te Petrovaradinska u Srijemskoj Mitrovici,¹⁵ a njihova je zadaća bila održavanje unutarnje ravnoteže među graničarskim društvom tako da obavljaju ulogu uprave, gospodarstva, sudstva i vojske.

Nedefiniran broj vojnika u pukovnijama predstavljao je temeljni problem u organizaciji vojnog sustava, što je u konačnici rezultiralo njihovom neefikasnošću. U nastojanju da usklade pukovnije unutar Vojne granice, Slavonsku vojnu granicu preplavili su različiti regulatorni akti. Ti akti pokrivali su različite aspekte, uključujući zdravstvo, pukovnijske, satnijske i kordonske službe, te službe u stožeru. Dodatno, postojali su propisi za povjerenstva koja su se bavila školstvom, građevinarstvom, redarstvom i gospodarstvom. Ti propisi su se nadopunjavali pravilima za časničke invalide, ne invalide, odore, tlak, konspiraciju, kretanje postrojbi i mnoge druge aspekte.

Kako bi se implementirale sve smjernice postavljene za Vojnu granicu, Marija Terezija donijela je odluku o centralizaciji upravljanja pod jednom osobom.¹⁶ Godine 1765., general Beck promaknut je na poziciju glavnog nadzornika za Vojnu granicu. Glavni razlog za provođenje reformi bio je nedostatak ljudstva. U tri slavonske pukovnije uvedene su kategorije četvrt pomagača, polu pomagača i pomagača, koji su, ovisno o veličini svojih posjeda, pridonosili opskrbi pojedinih graničara. Zahvaljujući ovom

¹⁴ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 10.

¹⁵ Pavao Nujić i Damir Matanović, „Jeronim barun Ljubibratić od Trebinja i Unutarnji grad Osijek“, *Historijski zbornik*, 73/1 (2020.), str. 55-87.

¹⁶ Fedor Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787“, str. 33.

novom ustroju, Vojna krajina je napustila svoju prvobitnu obrambenu narav i postala veliki vojni poligon pod okriljem Habsburške Monarhije.

Poziciju glavnog nadzornika preuzeo je general Šišković koji je posebnu pažnju posvetio vojnom ustroju te je na temelju odluka carice proveo niz promjena. Uveo je novi vojni ustroj i 1769. godine odlučio ukinuti krajiške grenadire. Pješačke satnije su se pojačale oštrostrijelcima i topnicima. Među donesenim uredbama nalazila se i ona koja se odnosila na povećanje plaća. Pomagači u opskrbi vojnika su ukinuti, a umjesto toga uvedena je zemljarina za koju se plaćalo 24 krajcara po jutru zemljišta.¹⁷ Također, svaka kuća koja je davala po jednog vojnika dobila je 12 forinti kako bi se osigurala oprema. Značajna promjena bila je prelazak na novi sustav novačenja prema posjedu zemljišta svake kuće, budući da je zemljišni posjed ključan za prehranu i ekonomsku stabilnosti. U skladu s tim novim sustavom, uvedene su i zemljišne knjige.

Godine 1765., Josip II. stupa na položaj suvladara s Marijom Terezijom, gdje je preuzeo odgovornost za vojsku i vanjsku politiku.¹⁸ Već od 1761. godine pokazivao je interes za modernizaciju vojske i pokušavao je organizirati Vojnu granicu na kantonalnoj osnovi. Godine 1765., iznova je naglašavao važnost uspostavljanja kantonalnog ustroja i uvođenja rokova za vojnu službu. Kako bi se osobno uvjerio u stvarno stanje u Krajini, car je putovao po Krajini. Tijekom 1768. godine, posjetio je Slavoniju, gdje je iz prve ruke dobio uvid u mnoge probleme i nedostatke u vojnom i civilnom životu graničara. Pukovnik, podmaršal Jochan Geneyne i dva visoka časnika dobili su uputu Dvorskog ratnog vijeća da provedu inspekciju na području granice i zabilježe sve nepravilnosti. Geneyne je identificirao brojne probleme, posebno neujednačeni sustav u cijeloj Granici. Naime, graničari su se suočavali s nerazmjernim teretom u vojnim i poljoprivrednim aktivnostima, a ta nerazmjernost je varirala od područja do područja. Predloženo je uvođenje kantonalnog sustava, što podrazumijeva podjelu svake pukovnije na tri kantona, od kojih bi svaki bio podijeljen na dva odjela ili kantonske divizije. Administracija bi bila dvostruka: civilni dužnosnici i dočasnici bi se posvetili civilnim pitanjima, dok bi časnici bili isključivo usmjereni na vojne aspekte unutar kantona.

¹⁷ Josip Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 6 (2006), str. 221.

¹⁸ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 19.

Postojala je uvjerenost da će civilne sfere, osobito poljoprivreda, bolje napredovati ako im se posveti posebna pažnja i upravljanje. Tijekom bolesti koja je prethodila njegovoj smrti, car Josip II. poništava gotovo sve uredbe i reforme. Unatoč tome, kantonalni sustav se zadržao još desetljeće nakon careve smrti. Sustav je ukinut 1. studenog 1800. godine, a ostalo je 14 upravnih funkcija koje su odgovorne za nevojničke poslove na Granici a bile su podređene vojnom zapovjedništvu.¹⁹ Nakon što je ukinut kantonalni sustav koji je trajao preko 10 godina vratilo se na prethodni vojni ustroj. Uslijedilo je razdoblje relativnog mira u vojnom organiziranju na Granici. Godine 1807. donesen je "Temeljni zakon" koji će poslužiti kao osnovica za daljnji razvoj Granice. Ovaj zakon donesen je zbog poboljšanja gospodarskog, posebno poljoprivrednog, stanja na Granici, što je bilo povezano s napretkom zadruga. "Temeljni zakon" prvi zakon koji se nakon 1754. godine ponovno bavio imovinsko-pravnim aspektima života graničara i zadruga. Ovim zakonom zemlja je postala nasljedno carsko leno, što znači da se više ne može oduzeti graničarima, osim u iznimnim situacijama.²⁰ Ovo je dodatno poticalo njihovu motivaciju za vojnu službu. Također, isti zakon omogućavao je zadrugama da steknu pravo na komad "suvišne zemlje" s kojom mogu postupati kako žele, uključujući i prodaju.²¹ Godine 1808. donesena je uredba koja ostaje na snazi do 1850. godine, a odnosi se na administrativni aparat Granice. Uvedeni su Feldofizieri.²² Ovim činom stvorena je birokracija u Granici, a ti časnici su prošli obuku u Beču, koji je najprije trajao dvije, a zatim tri godine. Njihova funkcija obuhvaćala je sve zadatke koji nisu izravno bili povezani s vojskom, uključujući čak i sudske poslove. U svakoj pukovniji bilo je prisutno 30 uniformiranih časnika u ovom administrativnom odjelu. Proglašenjem "Temelnog zakona" i njegovim stupanjem na snagu, nije došlo do zakonodavnih promjena u društveno-vojnom ustroju.²³

3.2. Struktura Brodske krajiške pukovnije

¹⁹ Fedor Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“, str. 35.

²⁰ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 22

²¹ Isto.

²² Časnici odgovorni za upravne i komandne poslove, podređeni zapovjedništvu pukovnija, te su se bavili administrativnim zadacima.

²³ Fedor Moačanin, *Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787*, D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*. Zagreb, Sveučilišna naklada liber, 1984., str. 44.

Pješačke pukovnije bile su pored vojnih organizacija i upravne jedinice u kojima je svaki časnik vršio ulogu upravnog organa na prostoru svoje jurisdikcije.²⁴ Brodska pukovnija bila je podijeljena na dvanaest vojno-upravnih odsjeka ili satnija. Satnije su činile vojnu formaciju od tri pješačka bataljuna od kojih su dva bila aktivna s jednim bataljunom u rezervi. Vojnokrajiško društvo bilo je organizirano kao vojna jedinica i zahvaljujući svojoj materijalnoj bazi u osnovi je ipak bilo agrarno.²⁵

²⁴ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 11.

²⁵ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije, Brodska pukovnija od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*, Slavonski Brod, 2013., Posavska hrvatska., str. 14.

Tablica 1. Struktura Podvinjske satnije

1. Podvinjska satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Gromačnik	22	202	9
Varoš	63	789	13
Podvinje	62	516	8
Rastušje	11	65	6
Grabarje	15	159	11
Podcrkavlje	16	135	8
Glogovica	41	466	11
Zdenci	45	411	9
Slatnik	23	212	9
Dubovik	17	144	8
Matković Mala	11	87	8
Oriovac	10	97	10
Kindrovo	13	126	10
Crni Potok	14	108	8

Tomica	16	131	8
Bukovlje	23	300	13
Ukupno	404	3.948	10

Tablica sastavljena prema: D. Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 11.

Satnije koje su brojile najviše članova u kućanstvu su Varoš (13), Bukovlje (13), Grabarje i Glogovica (11). Kindrovo i Oriovac mjesta su sa prosječno 10 stanovnika o kućanstvu, selo sa najmanje stanovnika u kućanstvu je Rastušje (6).

Tablica 2. Struktura Trnjanske satnije

2. 2. Trnjanska satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Trnjani	47	322	7
Zadubravlje	42	450	11
Kuti	31	366	12
Donja Bebrina	76	787	10
Klakar	32	404	13
Gornja Bebrina	46	600	13
Vrba	47	560	12
Vranovci	30	224	7
Ruščica	33	345	10
Ješevik	11	90	8
Korduševci	23	202	9
Šušnjevci	33	240	7
Vrhovina	34	287	8
Klokočevik	57	549	10
Ukupno	542	5.426	10

Tablica je sastavljena prema: D. Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 11.-12.

Najveće selo Trnjanske satnije i po broju kuća i po broju stanovnika bila je Donja Bebrina. Najmanje selo satnije bilo je Ješevik koji u 11 kuća ima 90 stanovnika. Prosječan broj stanovnika u kućanstvu je 10, a najmanji je sedam (7) u Trnjanima, Vranovcima i Šušnjevcima.

Tablica 3. Struktura Garčinske satnije

Garčinska satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Garčin	41	452	11
Selna	21	175	8
Sapci	34	230	7
Bicko Selo	33	341	10
Staro Topolje	44	477	11
Novo Topolje	43	277	6
Sredanci	46	418	9
Stružani	19	167	9
Soljani	8	80	10
Svilaj	29	271	9
Oprisavci	80	862	11
Poljanci	23	224	10
Ukupno	421	3.974	9

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 12.

Najveće mjesto Garčinske satnije bili su Oprisavci u kojima je bilo 80 kuća s ukupno 862 stanovnika, dok su Soljani kao najmanje mjesto imali samo 8 kuća, ali čak 80 stanovnika, dakle 10 osoba po jednoj kući. Prosječan broj ukućana u kućanstvu je devet (9). Najviše ih je u Garčinu, Starom Topolju i Oprisavcu (11), a najmanje u mjestu Selna, osam (8).

Tablica 4. Struktura Donjoandrijevačke satnije

4. Donjoandrijevačka satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Donji Andrijevc	86	1279	15
Perkovci	62	748	12
Divoševci	23	262	11
Čajkovci	55	697	13
Vrpolje	79	1133	14
Strizivojna	73	1028	14
Ukupno	378	5.147	14

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 12.

U Donjoandrijevačkoj satniji, Donji Andrijevc bili su najveće selo sa 86 kuća i 1.279 stanovnika, prosječno je u jednoj kući živjelo 15 ukućana. U Divoševcima, koji su po broju kuća i broju žitelja bili najmanje selo, živjela su 262 stanovnika. Prosječan broj ukućana u čitavoj Donjoandrijevačkoj satniji je 14, a najmanje je njih 11 u selu Divoševci.

Tablica 5. Struktura Sikirevačke satnije

5. Sikirevačka satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Sikirevc	123	1682	14
Kruševica	68	740	11
Šamac	51	460	9

Beravci	55	779	14
Velika Kapanica	129	1569	12
Mala Kapanica	23	240	10
Jaruge	31	412	13
Kupina	16	222	14
Prnjavor	17	216	13
Novi grad	21	252	12
Ukupno	534	6.572	12

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 12-13.

Najveće selo Sikirevačke satnije bila je Velika Kapanica u kojoj je u 129 kuća živjelo 1.569 stanovnika. Selo Kupina imalo je najmanje kuća u satniji, ali je Prnjavor imao najmanje stanovnika. U selu s najvećim brojem stanovnika i kuća, Velikoj Kapanici, prosječan broj ukućana u kućanstvu iznosio je 12, isto kao i ukupno u čitavoj Sikirevačkoj satniji.

Tablica 6. Struktura Babogredske satnije

6. Babogredska satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Babina Greda	296	3.578	12
Gundinci	123	1.999	16
Ukupno	419	5.577	13

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 13.

Babogredsku satniju činila su samo dva sela, no za razliku od sela u drugim satnijama, Babina Greda i Gundinci bili su znatno veći. Zajedno su imali čak 5.577 stanovnika u 419 kuća što daje prosjek od čak 13 ljudi po jednoj kući.

Tablica 7. Struktura Ivankovačke satnije

7. Ivankovačka satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Ivankovo	216	2.034	9
Retkovci	76	1.036	14
Vođinci	61	716	12
Novi Mikanovci	32	262	8
Stari Mikanovci	112	1.020	9
Ukupno	497	5.068	10

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 13.

U Ivankovačkoj satniji je upravo Ivankovo bilo najrazvijenije mjesto sa 216 kuća i 2.034 stanovnika. Novi Mikanovci bili su na posljednjem mjestu i po broju stanovnika i po broju kuća. Najveći prosječan broj članova u kućanstvu bio je 14 u selu Retkovci. Prosječan broj članova u kućanstvu Ivankovačke satnije je 10.

Tablica 8. Struktura Cernske satnije

8. Cernska satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Cerna	122	1.476	12
Gradište	176	2.191	12
Andrijaševci	63	678	11
Rokovci	44	527	12
Šiškovci	26	383	15
Prkovci	32	491	15
Ukupno	463	5.746	12

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 13.

U Cernskoj je satniji, Gradište bilo mjesto s najviše stanovnika i kuća, dok su Šiškovci zadnji i po broju kuća i po broju stanovnika. Prosječan broj ukućana po kućanstvu u satniji bio je 12, dok su Šiškovci i Prkovci imali prosječno 15 ukućana po kućanstvu.

Tablica 9. Struktura Vinkovačke satnije

9. Vinkovačka satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Privlaka	107	1,496	14
Otok	184	2,585	14

Slakovci	74	651	9
Laze	68	577	8
Jankovci	61	610	10
Mirkovci	116	771	7
Novo Selo	37	258	7
Vinkovci	437	3,262	7
Ukupno	1.084	10,210	9

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 13.

Vinkovci su bili najveće mjesto istoimene satnije sa 437 kuća i 3.262 stanovnika i prema tablici se može zaključiti da je živjelo prosječno 7 stanovnika po kućanstvu. Iako je Novo Selo najmanje mjesto u satniji sa 37 kuća i 258 stanovnika, ima isti prosječan broj ukućana po kućanstvu kao i Vinkovci. Selo Otok prednjači po prosječnom broju članova po kućanstvu sa 14 članova, dok je prosjek čitave satnije 9.

Tablica 10. Struktura Nijemačke satnije

10. Nijemačka satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Nijemci	143	1.239	9
Apševci	28	253	9
Podgrađe	45	422	9
Novo Selo	30	390	13

Komletinci	123	1.599	13
Orolik	72	416	6
Đeletovci	42	308	7
Banovci	13	132	10
Ukupno	496	4.783	10

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 13-14.

U Njemačkoj satniji prosječan broj članova u kućanstvu iznosio je 10 članova. Prosječno najviše članova kućanstva (13) bilo je u Novom Selu i Komletincima, Nijemci su brojem kuća bili najveće selo, ali Komletinci su imali najviše stanovnika.

Tablica 11. Struktura Županjske satnije

11. Županjska satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Županja	137	1.815	13
Bošnjaci	218	2.555	12
Štitar	93	1.329	14
Ukupno	448	5.699	13

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 14.

U Županjskoj su satniji Bošnjaci bili najveće mjesto sa 218 kuća i 2.555 stanovnika. Prosječno je u satniji živjelo 13 članova po kućanstvu, najviše u Štitaru (14), a najmanje u Bošnjacima (12).

Tablica 12. Struktura Drenovačke satnije

12. Drenovačka satnija			
Naziv mjesta	Broj kuća	Broj stanovnika	Prosječan broj članova u kućanstvu
Drenovci	131	1.326	10
Gunja	61	751	12
Đurići	33	350	11
Račinovci	71	757	11
Soljani	59	819	9
Vrbanja	103	1.291	13
Podgajci	57	551	10
Rajevo Selo	75	751	10
Ukupno	590	6.596	11

Tablica je sastavljena prema: Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 14.

Drenovačka satnija bila je strukturirana od 8 sela od kojih su Drenovci brojili najviše stanovnika (1326) i kuća (131) dok su Đurići bili najmanje selo i po broju kuća (33) i po broju stanovnika (350). U Soljanima je živjelo najmanje članova po kućanstvu (9), a u Vrbanji najviše (13). Prosječan broj članova kućanstva satnije bio je 11.

Na području Brodske pukovnije, odnosno njenih 12 satnija nalazilo se ukupno 6.276 kuća u kojima je živjelo 68.746 stanovnika. Prosječno je u jednoj kući Brodske pukovnije živjelo 11 osoba. Vinkovačka satnija imala je najveći broj kuća, 1.084, ali je u njima živjelo prosječno najmanje članova kućanstva (9) u čitavoj pukovniji, dok je Donjoandrijevačka satnija brojila 378 kuća i ona je po broju stambenih objekata bila na posljednjem mjestu, ali je u njima prosječno živjelo čak 14 članova

kućanstva, najviše od svih satnija. Po broju stanovnika Vinkovačka satnija ponovo je prednjačila u usporedbi s ostalima. Na području Vinkovačke satnije živjelo je 10.210 osoba, dok je Podvinjska satnija sa 3.948 stanovnika bila najmanja. Posljednja, 12. satnija od 1808. do 1848. godine bila je djelom Petrovaradinske pukovnije.²⁶ Na južnom rubu Brodske pukovnije protezala se granica s rijekom Savom, koja je označavala granicu Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Sjeverno od Brodske pukovnije, graničila je s provincijalom, preciznije sa Požeškom županijom i rubnim dijelom Srijemske županije. Na zapadu, Brodska pukovnija dijelila je granicu s Gradiškom pukovnijom, dok je na istoku graničila s Petrovaradinskom pukovnijom.

²⁶ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 11.

4. UPRAVLJANJE BRODSKOM PUKOVNIJOM

Nakon formiranja Vojne granice 1702. godine, na njenom je teritoriju uspostavljena dvostruka vlast. Komorska uprava i vojna vlast dijelile su kontrolu nad različitim aspektima teritorija. Graničari su bili podložni vojnim nadležnostima i pravosudnom sustavu, dok je komorska uprava imala ovlaštenja u vezi s upravljanjem državnim zemljištem. Godine 1745. dolazi do razgraničenja, odvaja se Provincijal od Vojne granice u Slavoniji, što je značilo kraj dvostruke uprave i bilo je osobito značajno za graničare. Od tada su graničari bili oslobođeni od dvostrukog administrativnog nadzora i jasno su znali koja vlast nadzire njihove poslove i teritorij.²⁷

Dvorsko ratno vijeće u Beču bilo je centralno upravno tijelo Habsburške Monarhije za vojna pitanja. Nakon što je Dvorsko ratno vijeće u Grazu ukinuto 1743. godine, bečko Vijeće postalo je nadležno tijelo za Vojnu krajinu.²⁸

Početak 1747. godine, Dvorsko ratno vijeće general-bojniku *Franzu Leopoldu barunu von Engelshofenu* dodjeljuje ključni zadatak, reorganizaciju Slavonske vojne krajine. Engelshofen tijekom prethodnog desetljeća obavlja funkciju glavnog intendanta (*Generalquartienneister*) u vojsci Habsburške Monarhije. Kroz to se razdoblje detaljno upoznao s prirodnim resursima i ekonomskim karakteristikama tih dijelova Vojne krajine. Engelshofen nije samo pridonio promjenama u administrativnoj strukturi Slavonske vojne krajine, nego je pokazao i veliki interes za unapređenje trgovine i obrta u tim regijama. Predložio je da trgovišta, koja su bila od velikog značaja, budu oslobođena minimalnih vojnih obveza te da im se pruži veća upravna samostalnost. To bi omogućilo stanovnicima tih privilegiranih mjesta da se tijekom mirnodopskih razdoblja intenzivnije posvete trgovinskim i obrtničkim aktivnostima.²⁹ Slavonska krajina prošla je kroz reorganizaciju koja ju je podijelila na Brodsku, Gradišku i Petrovaradinsku pukovniciju. Za Brodsku pukovniciju, sjedište pukovnijskog zapovjedništva bilo je smješteno u Vinkovcima i izravno podređeno glavnom zapovjedništvu za Slavoniju i Srijem (generalkondi). Ovo zapovjedništvo je također imalo upravne i sudbene ovlasti drugog stupnja za to područje.³⁰ U jesen 1748. godine,

²⁷Fedor Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“, str. 47.

²⁸ Sanja Lazanin, „Percepcija Vojne krajine tijekom vladanja Josipa II: opis Varaždinskoga generalata 1783.“, *Historijski zbornik*, 64/2 (2011), str. 435-458.

²⁹ Alexander Buczyński, *Gradovi Vojne krajine, Zagreb*, Hrvatski institut za povijest, 1997., str. 34.

³⁰ Josip Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, str. 216-217.

Petrovaradin dobiva poseban status kao Slobodna streljačka satnija (*Frey-Schützen-Compagnie*). Status Petrovaradina označava prekretnicu u povijesti Vojne krajine i početak budućih vojnih zajednica. Odabir Petrovaradina za ovu ulogu mogao bi se objasniti činjenicom da je grad bio komorsko mjesto smješteno unutar vojnog okruženja, ali nije spadalo pod pukovnijsku nadležnost. Važno je napomenuti da se za grad tada još nije koristio izraz "vojni komunitet".³¹ Nakon 1848. godine, sjedište generalkomande Brodske i Gradiške pukovnije seli se u Zagreb, čime je formirana Hrvatsko-slavonska generalna komanda koja je opstala do ukidanja Vojne granice 1881. godine.³²

Za biranje glavnog poglavarstva bili su odgovorni Slobodna streljačka satnija i Komisija za uređenje Slavonske vojne krajine. Trebale su sklopiti ugovor o točnom iznosu godišnje kontribucije. Kontribucija se trebala uplatiti u tromjesečnim ratama i bila je namijenjena Glavnoj blagajni Slavonske vojne krajine. Godine 1749., 1750. i 1751., iznosila je 2.600 forinti godišnje. Magistrat je imao ovlasti samostalno određivati financijske doprinose građanstva. Njegova pravosudna i administrativna nadležnost nije se ograničavala samo na pripadnike Slobodne streljačke satnije, nego je obuhvaćala i sve stalne stanovnike koji su, zbog ograničenog broja strijelaca, označavali višak. Uredba je za stanovnike koji su označavali višak predviđela poseban status stražara. Za građanske parnice magistrat je imao slobodu odlučivanja, dok su pravosudni organi Slavonske generalkomande bili nadležni za krivične postupke. Građani su mogli prodati obrta, zemljišta i kuće samo uz prethodno odobrenje glavnog nadzornika pukovnije. Kupac, ako nije bio strijelac, morao je preuzeti mjesto u Slobodnoj streljačkoj satniji.³³ Generalkomanda je obavljala različite vojne funkcije, uključujući izvršnu vlast, koordinaciju i naređivanje. Osim toga, imala je funkciju civilne uprave u poslovima civilne vlasti. Generalkomanda se sastojala od pet odjela: vojnog, političkog (za obrazovanje, obrt, gospodarstvo, trgovinu, vjerske poslove i javni red), ekonomskog (za financije, računovodstvo, poreze, građevinske projekte i šumarstvo) i pravosudnog (pravosudne i pravne poslove), a odjel za opskrbu je bio aktivan samo u slučaju mobilizacije postrojbi za bojište. Njemački jezik je bio službeni jezik, posebno u višim uredima, iako je bilo malo časnika koji nisu poznavali jezik graničara. Godine

³¹ Alexander Buczyński, *Gradovi Vojne krajine*, str. 49.

³² Mica Orban-Kljajić i Josip Kljajić, „Statistički opis brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća“, *Scrinia Slavonica*, 3/1 (2003), str. 572.

³³ Isto, str. 50.

1765. osnovan je generalni graničarski inspektorat s ciljem regulacije graničarske administracije i unapređenja vojne i ekonomske organizacije.³⁴

Sjedište Brodske pukovnije bilo je smješteno u Vinkovcima, na sjevernom dijelu njenog teritorija. Viši časnici stolovali su u Vinkovcima, gdje su izgrađene kancelarije i stanovi. Također je izgrađena prostrana kasarna za smještaj graničara iz satnija Brodske pukovnije tijekom zajedničkih vježbi u središtu regimente.³⁵

Kućne zadruge

Kućna zadruga nije bila prirodan način života na tom području.³⁶ Njeno je formiranje počelo nakon 1750. godine.³⁷ Propisale su je vlasti Granice kao oblik zajednice sastavljen od nekoliko bračnih parova i njihovih potomaka u kojoj su članovi bili istog porijekla i najbliži rođaci. Vlast je imala za cilj držati što veći broj vojnika koji su bili na istom području, a zadruga je trebala imati brojne članove kako bi bila sposobna ekonomski podržavati svoje vojnike i sebe.³⁸ Krajišnici su živjeli u institucionaliziranom patrijarhalnom obliku.³⁹ Zadruga je raspolagala zemljištem i drugim vlasništvom, a starješina zadruge birao se među najstarijim i najkompetentnijim muškarcima. Starješina je bio odgovoran za red i financijsku stabilnost kuće, a žena starješine brinula se za unutarnje poslove i nadzirala rad ženskih sustanarki. Trud vojnih vlasti na promicanju zadružnog života postigao je rezultate. Godine 1754. zabranjeno je dalje dijeljenje zadruga na tom području. Zabrana je bila usmjerena na očuvanje vojnih snaga i bolje upravljanje resursima. Unatoč tome, zadružni život bio je slabo prisutan u Slavonskoj krajini, kao što pokazuje istraživanje za 1763. godine koje je otkrilo da je mnogo obitelji imalo samo jednog odraslog muškarca.⁴⁰ Diobe zadruga su bile dopuštene samo ako bi novonastala kuća dala vojnika. Ako bi zadruga ostala bez muških nasljednika, druga obitelj bi se udružila s njom, obično iz susjednih područja, i preuzela njihovu imovinu.⁴¹ Zemljište graničara bilo je nasljedno, ali samo ako su bili

³⁴ Josip Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, str. 216.

³⁵ Stjepan Pavičić, „Brodsko krajina, Brodska granica“, *Godišnjak Matice Hrvatske - Vinkovci*, 6 (1968), str. 107.

³⁶ Dragutin Pavličević, „O problemu krajiških kućnih zadruga: historiografsko-kritički osvrt“, u: D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1984., str. 141.

³⁷ Ivica Ćosić, *Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701. – 1808.*, str. 35.

³⁸ Dragutin Pavličević, „O problemu krajiških kućnih zadruga“, str. 141-143.

³⁹ Alexander Buczyński, *Gradovi Vojne krajine*, str. 49.

⁴⁰ Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik, II.*, Zagreb, Naprijed, 1997. str. 173-174.

⁴¹ Isto, str. 175.

pod vojnom vlašću. Ako bi obitelj graničara izumrla, njihovo zemljište pripalo bi caru. Zadrugama koje su zaostajale u posjedovanju zemlje dopušteno je krčenje kako bi postigle jednakost u imovini.⁴²

Raspadanje kućnih zadruga počinje se događati 1861. godine kada Hrvatski sabor raspravlja o Krajini i donosi zaključak u korist krajišnika, da postanu vlasnici zemalja koje su obrađivali. Deset godina kasnije svom je građanstvu u Monarhiji dozvoljavao stjecanje imovine na području Krajine.⁴³

Vojna lena

Plaće su se krajišnicima plaćale u obliku vojnih lena.⁴⁴ Ovakav je sustav plaćanja u obliku vojnih zemljišta uveden 1702. nakon što je osnovana Vojna granica u Slavoniji. Dvorska je komora zadržala pravo na vlasništvo zemljišta koja su prethodno pripadala vlastelinstvu i dijelila ga zapovjednicima i graničarima kao $\frac{2}{3}$ plaće. Dužnosti i vojni čin korisnika vojnih lena ne utječe na vojnu sudsku nadležnost, kojoj su odgovorni vojno služiti.⁴⁵ Dvorska komora davala je dio svoje zemlje kao oblik vojnog lena obveznicima, da im se osigura materijalno preživljavanje.⁴⁶ Ta zemlja u osnovi nije smjela biti otuđiva, osim ako država ne bi donijela drugačiju odluku.⁴⁷ Komora je financirala krajiški sustav, unatoč tome što joj vojnik nije bio koristan kao običan seljak. Budući da je upravljala javnim prihodima Slavonije, prisilnim radom i financijskim prihodima uvelike je opterećivala krajišnike. Vojna lena dobivena od države često su propadala radi niskih primanja krajišnika i obavljanja stražarske službe.⁴⁸

Vojna lena ostaju u vlasništvu Dvorske komore do novog "Osnovnog zakona" iz 1807. godine, gdje se mijenja Temeljni zakon iz 1754. godine kojim krajišnici dobivaju vojno leno kao oblik plaće koji nije u njihovom vlasništvu. Novim su zakonom sve krajiške zadruge dobile pravo na posjed suvišne zemlje, što je značilo da njome mogu slobodno raspolagati, odnosno prodati je. Ipak, do 1848. u *odredbi o prometu zemlje* uvedeno je

⁴² Josip Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, str. 218.

⁴³ Dragutin Pavličević, „O problemu krajiških kućnih zadruga“, str. 146.

⁴⁴ Alexander Buczyński, *Gradovi Vojne krajine*, str. 34.

⁴⁵ Ive Mažuran, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, str.75-79.

⁴⁶ Fedor Močanin, „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.“, *Arhivski vjesnik*, 34-35 (1992), str. 162.

⁴⁷ Kristina Milković, „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)“, *Povijesni prilozi*, 31 (2006), str. 170.

⁴⁸ Fedor Močanin, „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.“, str. 162.

ograničenje neprenosive zemlje. Neprenosiva se zemlja, kako bi se održali vojni resursi i očuvala vojna služba nije mogla prodavati, niti prenositi na druge zadruge, odnosno, ostajala je u vlasništvu zadrugarske obitelji.⁴⁹

Rabota i vojni doprinosi

Državna rabota u Krajini bila je uzrok česte socijalne napetosti. Visina državne rabote bila je utvrđena tako da su je morali odrađivati krajišnici koji su bili sposobni za rad, a nisu bili upisani kao vojnici. Svaki član kućne zadruge koji nije bio vojnik, općini i državi morao je dati godišnju besplatnu rabotu. Državi su morali dati 18 dana ručne i za svaki komad pokretnog blaga četiri dana pokretne (vozne) rabote. U Vojnoj krajini su postojale dvije rabote: odmjerena i neodmjerena. Odmjerena je bila državna, a neodmjerena je uključivala općinske rabote, tj. radove na općini, noćne straže i druge radove. Sve što se nije moglo završiti državnom rabotom, prenijeto je na općinsku.⁵⁰

Terezijansko načelo krajišnicima govori da su sami dužni uzdržavati vojni logor Austrije u Hrvatskoj. Odredbe besplatne općinske i državne rabote nisu bitno promijenjene novim Temeljnim zakonom iz 1807. Krajiške kućne zadruge od 1807. godine, dužne su plaćati državnu rabotu prema veličini njihovih posjeda. Jedno jutro livade i oranice – pola dana pokretne, vozne rabote i jedan dan ručne rabote. Svi činovnici, oficiri i oni stanovnici Krajine koji ne ulaze u stanovništvo “pravih krajišnika” morali su otkupiti davanje obvezne državne rabote, tako da su za svako jutro zemlje plaćali 25,5 kruna. Taj je novac ulazio u poseban, puni radni fond – *Gränzarbeitsfond*. Svaki je stanovnik krajine 1818. godine radio četiri i pola dana besplatno za cara, isključujući brojne vojne obveze. Godine 1848. Hrvatski sabor ukinuo je odluku besplatne državne rabote. Krajišnici su se, međutim, i dalje žalili vojnim vlastima jer su mnogi radovi prije obavljani preko državne rabote, sada prebačeni na općinske rabote.⁵¹

⁴⁹Mirko Valentić, „Hrvatsko-slavonska Vojna krajina 1790.-1881.“, u: D. Pavličević, (ur.) *Vojna krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave*, Zagreb, 1984., Sveučilišna naklada liber, str. 67.

⁵⁰ Mirko Valentić, „Hrvatsko-slavonska Vojna krajina 1790.-1881.“, str. 75.

⁵¹ Isto.

Mnogi su hrvatski krajišnici za austrijski dvor prolili svoju krv na raznim ratištima diljem Europe. U vrijeme rata iz Hrvatsko-Slavonske krajine dolazilo je 90.000 vojnika, ali i 61 viši oficir, 187 oficira, 833 podoficira, 110 kadeta i 293 upravna oficira.⁵²

Krajišnici Brodske pukovnije su sudjelovali u brojnim ratovima na europskom tlu. Broj nastradalih krajišnika Brodske pukovnije tijekom 1848./49 i prikaz ukupno 12 pukovnja nalazi se u nastavku:⁵³

Tablica 13. Broj nastradalih krajišnika Brodske pukovnije tijekom 1848./49 i prikaz ukupno 12 pukovnja

Pukovnja	Poginuli	Umrli u bolnicama	Nestali	Invalidi	Udovice	Siročad
Brodska pukovnja	34	624	101	51	564	716
Ostalih 11 pukovnja + Brodska	1 295	6 435	2 222	2 258	62 88	10 105

Prema: Dragutin Pavličević, *Vojna krajina*, str. 78.

U ratovima vođenim 1848./49 život je izgubilo ukupno 658 ljudi. Od kojih je čak 624 umrlo u bolnici od posljedica ranjavanja, vjerojatno od sepse.

⁵² Isto.

⁵³ Isto, str. 75-79.

5. TVRĐAVA BROD

Početak 18. stoljeća novi zapovjednik brodske tvrđave postao je Maksimilijan Petraš i od tada počinju intenzivna zalaganja kako bi se izgradila nova tvrđava u Brodu. Vojni inženjer J. Willer poslan je u Brod sa zadatkom da pregleda zemljište i predloži koja je lokacija najpovoljnija za izgradnju tvrđave. Vrlo brzo cijeli projekt je završen, ali dolazi do financijskih problema. Procjena Beča bila je takva da bi se zemljani radovi mogli obaviti besplatno odnosno u obliku obveznog rada što su ga slavonski graničari dužni obavljati. Godine 1711. Dvorskoj komori upućen je nalog kako mora osigurati 30.000 forinti za početak izgradnje.⁵⁴ S obzirom da dolazi do pogoršanja odnosa između Osmanlija i Austrije, donosi se odluka da se osigurani novac ulaže u obnovu postojeće tvrđave. Godine 1714. dolazi napokon do prihvaćanja projekta a Dvorsko ratno vijeće zaključuje da se s radovima treba krenuti odmah, ali u skladu s dostupnim sredstvima. Nedaleko Broda u Zdencima otvara se kamenolom dok se na Vijušu otvara velika ciglana. Do 1715. godine Brod postaje veliko gradilište.⁵⁵

Pravilan kvadrat čini osnovicu tvrđave, na svakom uglu nalazi se istaknuti bastion. Svaki bastion bio je označen imenom. Prvi bastion nosio je ime po caru Karlu, drugi po kraljici Elizabeti, treći po princu Eugenu a posljednji je nosio ime po generalu Guidu Starenbergu. Naknadno, imenima je dodano pridjev „Sveti“. Projektirani su i obrambeni jarci koji su opasavali bedeme tvrđave. Jarci su se punili vodom iz obližnjeg potoka Glogovica. Ulazna vrata u tvrđavu nalazila su se na sjevernoj i istočnoj strani tvrđave. Sjeverna vrata zvala su se Osječka dok su istočna okrenuta prema Brodu nazvana Savska vrata. Drveni mostovi vodili su do vrata preko obrambenih jaraka a svaki ulaz je bio osiguran svojom stražarnicom. Barutana se nalazila u bastionu princa Eugena, a u dvorištu dvije velike zgrade. Jedna zgrada bila je stan zapovjednika tvrđave a druga časnički dom.⁵⁶

Domaći graničari sudjelovali su u izgradnji tvrđave gotovo besplatno, dobivali su jedino besplatnu hranu. Gotovinom su se plaćali svi ostali obrtnički radovi što je dovelo do

⁵⁴ Mirko Marković, *Brod. Kulturno-povijesna monografija*, Slavonski Brod, Matica Hrvatska, 1994., str. 117.

⁵⁵ Isto, str. 116.-118.

⁵⁶ Isto, str. 118.

ubrzanog pražnjena blagajne i usporavanja radova na izgradnji nove brodske tvrđave.⁵⁷

Pri izgradnji tvrđave koristile su se najsuvremenije arhitektonske i građevinske tehnike, što potvrđuje i pismo Petraša princu Eugenu u kojem se govori o korištenju turskih ideja utvrđivanja. „Iza palisada stavlja se pleter nabijen zemljom koji se onda ne da sasjeći.“⁵⁸

Godina 1717. i 1718. obilježene su lošim financijskim prilikama i novim sukobima s Osmanlijama. U tim godinama iz navedenih razloga nije bilo graditeljskih radova. Nakon mira u Požarevcu kojim je granica prebačena s rijeke Save u unutrašnjost Bosne stečeni su uvjeti za miran nastavak izgradnje tvrđave. Izgradnja tvrđave tekla je sporo, najviše zbog financijskih poteškoća, pa su se sredstva skupljala putem kontribucija domaćih Graničara koji su i bez toga bili veoma siromašni.

Do 1719. godine tvrđava je izgrađena do te mjere da se u njoj mogao smjestiti veći dio brodskih garnizona. Do novih problema dolazi kada napucavaju temelji bastiona Sv. Karla i Sv. Elizabete. Godine 1726. dolazi do detaljnog pregleda tvrđave od strane inženjerskog pukovnika Doxata Demereta. On je utvrdio brojne pogreške pri izgradnji temelja tvrđave. S obzirom da se tvrđava nalazi uz samu rijeku Savu, zemlja oko rijeke je u svom sastavu pjeskovita i pomiješana glinom stoga nije pogodna za izgradnju visokih i teških objekata. Pukovnik utvrđuje da su se temelji trebali kopati dublje a da se samo tlo prije izgradnje trebalo sanirati. Demeret utvrđuje da je raspored objekata unutar tvrđave nefunkcionalan i da bi se unutrašnjost mogla koristiti racionalnije i funkcionalnije.⁵⁹

S obzirom da se nakon 1738. godine nisu gradili novi objekti unutar tvrđave već su se samo obnavljale postojeće, tvrđava se smatrala uglavnom dovršenom.

Tvrđava je zauzimala 350 hvati zemljišta.⁶⁰ Namijenjena je prvenstveno artiljeriji, a tek onda ostalim rodovima vojske. Tvrđava je imala kapacitet za 4.000 vojnika a bila je opremljena sa 150 topova.⁶¹ Zaliha hrane i streljiva bila je dostatna za 30 dana opsade.

⁵⁷ Mirko Marković, *Brod*, str. 119.

⁵⁸ Isto, str. 119.

⁵⁹ Isto., str. 120.

⁶⁰ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 55.

⁶¹ Mirko Marković, *Brod*, str. 123.

Obrambeni jarci koji su opasavali tvrđavu dužinom od preko dva kilometra oblikovali su tlocrt tvrđave u zvjezdoliki oblik. Obrambeni bedemi štitili su središnji prostor tvrđave a samu utvrdu su branila tri obrambena pojasa.

Unutrašnjost tvrđave činili su vojni objekti za smještaj ljudstva, hrane i opreme. Objekti u kojima se nalazila pekara, kovačnica, radionica i kolarnica a jedno vrijeme i bolnica. U središtu tvrđave izgrađena je kapela. Sve prostorije unutar tvrđave imale su prirodnu ventilaciju i peći za grijanje.

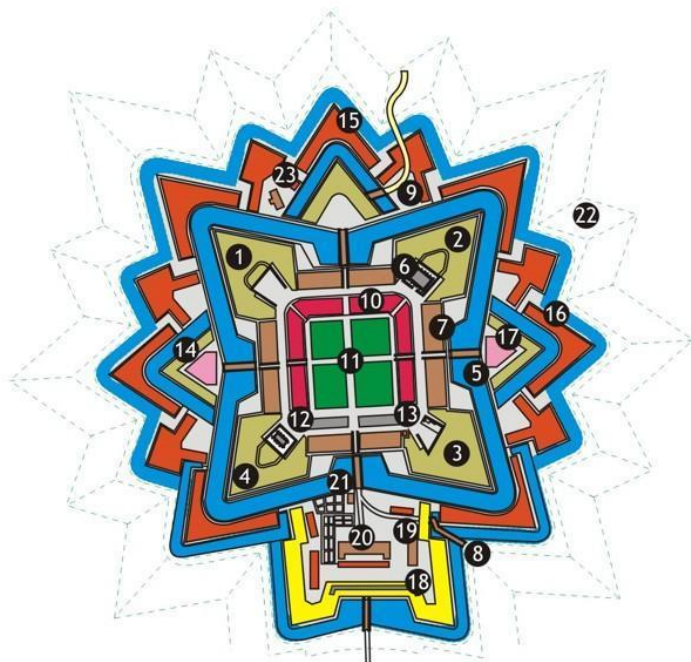
Nakon 1738. godine bilo je novca za održavanje postojećih objekata ali ne i za izgradnju novih.

„Cjelokupna tvrđava bila je projektirana tako osmišljeno, da je u svoje doba bila neosvojiva. Od 50.000 napadača mogla se uspješno braniti s deseterostrukom manjom posadom.“⁶²

Tvrđava je postupno propadala, a krajem 18. stoljeća dodatnim slabljenjem Osmanlija, počela je ometati topografski razvoj Broda.

⁶² Mirko Marković, *Brod*, str. 123.

Tlocrt tvrđave Brod

Legenda:

- 1 Bastion sv. Karla
- 2 Bastion sv. Elizabete
- 3 Bastion sv. Mihovila
- 4 Bastion sv. Eugena
- 5 Opkopi - Kanali
- 6 Barutana
- 7 Kurtine
- 8 Vodena vrata
- 9 Osječka vrata
- 10 Kavalir
- 11 Barokna kapela sv. Ane
- 12 Slavonska kasarna
- 13 Kasarna štaba
- 14 Revelin sv. Guida
- 15 Revelin sv. Ivana
- 16 Revelin sv. Josipa
- 17 Reduti
- 18 Hornwerk
- 19 Zapovjednikov stan
- 20 Časnički paviljon
- 21 Stan kapelana
- 22 Glasija
- 23 Mirnodobska barutana

Slika 3. Tlocrt Brodske tvrđave

Izvor: https://www.turistickeprice.hr/wp-content/uploads/2021/01/tlocrt_tvrđ_hr.jpg

6. TRGOVINA I OBRT BRODSKOJ PUKOVNIJI

Na području Brodske pukovnije odvijale su se dvije različite vrste trgovine. Trgovina koja se odvijala unutar pukovnijskih i satnijskih granica te tranzitna trgovina.

6.1. Tranzitna trgovina

Roba koja je dolazila iz Osmanskog carstva bila je namijenjena unutrašnjosti Monarhije, uz prijevoz žita bila je osnovica trgovine.

Brod na Savi postao je glavno mjesto za obavljanje trgovine s Osmanlijama zato što je bilo jedino mjesto gdje se mogla prevesti karantena stoke, robe i ljudi.

Brod je uz Kostajnicu bio glavno mjesto za uvoz svinja iz Bosne. Žive svinje bile su glavna vrsta robe s kojom se trgovalo. „Prema ondašnjim proračunima, u 4.912 kuća koliko ih je bilo u Brodskoj pukovnji, krajišnici su za svoje potrebe uzgajali preko 70.000 komada svinja, tj. prosjek je bio oko 15 svinja za svaku kuću.“⁶³

Mlade i mršave svinje bile su najčešće uvezene, krajišnici su ih dohranjivali žirom krajiških šuma te prodavali na sajmovima. Na taj način, krajišnici su zarađivali gotovi novac. Takav način hranjenja stoke narušavao je stanje šuma pa je vojna vlast 1787. ograničila „žirovanje“ na samo 15 svinja po kući i to samo u slučaju ako je žir iznimno dobro rodio.⁶⁴

Na područje pukovnije osim stoke uvozili su se i drugi proizvodi. Životinjska krzna i kože, pleteni proizvodi, obuća, svila, pamuk, konac, riža, luk itd. Uvozila se i takozvana neotrovna roba. Roba koja nije mogla prenijeti kugu a smjela se prodavati samo na raštelima koji su se nalazili u Rajevom Selu, Županji i Šamcu. Ne otrovnu robu činila je odjeća, sadnice voća, bakrene posude, pokrivači itd.⁶⁵

Veće količine robe prevozile su se rijekom Savom iz Ugarske do jadranskih luka. Osnovni proizvod koji se prevezio rijekom Savom bilo je žito. „Samo 1810. godine otegljeno je 228 brodova sa 704.382 vagona žita.“⁶⁶ Također, ostali poljoprivredni

⁶³ Damir Matanović, „Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769. – 1857.)“, *Povijesni prilozi*, 22 (2002.), str. 101.

⁶⁴ Isto, str. 101.-102.

⁶⁵ Isto, str. 102.

⁶⁶ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 7.

proizvodi, primjerice duhan, vino, med su se također prevozili rijekom Savom. Sol koja se uvozila iz gornje Ugarske također je dolazila do solarskih ureda u Županji i Brodu rijekom Savom.

Granica sa Osmanskim carstvom bila je rijeka Sava, a za njen prelazak korišteni su čamci ili skele za prelazak. Jedna od tri glavne skelske točke prema Bosni nalazila se u gradu Brod na Savi. Postojala su i druga skelska mjesta duž granice, uključujući Županju, Kobaš, Rajevo Selo i Šamac. Cijelu granicu između Hrvatske i Bosne danonoćno su nadzirali graničari poznati kao "serežani".⁶⁷ Njihov status bio je nešto između graničarske milicije i carinika, što znači da su imali odgovornost osigurati siguran prijelaz granice, kontrolirati trgovinu i promet preko Save te održavati red i sigurnost na tom području.

6.2. Trgovina unutar granica Brodske pukovnije

Trgovina Slavonske vojne krajine sporije se razvijala u odnosu na ostatak Monarhije jer je postojao niz društveno uvjetovanih okolnosti koje su direktno ili indirektno utjecale na nju.

Trgovci u Brodskoj pukovniji uglavnom su bili obični vojnici koji su umjesto redovne plaće dobivali zemlju u vlasništvo od carske vlasti. Iako su se opredijelili za bavljenje trgovinom svejedno su bili dužni izvršavati vojničke obveze. Kada su se odlučili baviti trgovinom, zadržali su svoju pripadnost vojničkom staležu, te su i dalje bili dužni izvršavati svoje vojničke obaveze. Međutim, ukoliko je trgovina ometala izvršavanje njihovih vojničkih zadaća, dobivali su oslobađanje od vojnih aktivnosti, ali, kako bi popunili svoje vojne redove, trgovci su bili obvezni naći zamjenu ili čak platiti krajišnike da ih zamijene na bojištima.

Druga polovica 18. stoljeća označuje doseljavanje stranih trgovaca na području pukovnije, doseljenika iz Grčke, Osmanskog Carstva i Cincara. Dok su se bavili trgovinom na putu i prodavali svoje proizvode po selima, nazivali su se "kalajdzijama" jer su prešli put od običnih obrtnika do putujućih trgovaca. Trgovci stranci nisu bili dužni ispunjavati vojničke dužnosti jer nisu niti posjedovali zemlju koja bi ih obvezivala za

⁶⁷ Mirko Valentić, „Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881.“, str. 61.

služenje u vojsci, ali su morali plaćati kvartalni porez.⁶⁸ „*Trgovci stokom i robom na veliko plaćali su 10 forinti kvartalno tj. 40 forinti godišnje, a kramari* polovicu tog iznosa.*“⁶⁹ Trgovci stokom su morali plaćati posebne licence kako bi imali pravo trgovati u ostatku Monarhije. Oni trgovci koji nisu mogli platiti, izbrisani su iz registra trgovaca i smješteni su među obične krajišnike.

Kako bi se trgovina razvila potrebna je otvorenost, odnosno sloboda kretanja koja nije postojala zbog brojnih satnijskih i pukovnijskih granica. Za prelazak granice bila je potrebna putna isprava, koju su trgovci redovito dobivali ali su na vađenje iste gubili mnogo vremena. Također, osnivanje zajedničkih skladišta 1803. godine u kojima su se spremali viškovi seoskih žitarica postali su nova vrsta opterećenja za krajišnike. Od tada, morali su svojim proizvodima puniti zajedničko skladište. Nakon što bi obveze prema svećeniku i zajedničkom skladištu bile namirene, a vlastita egzistencija osigurana, krajišnici su svoje proizvodne viškove, ako ih je bilo, mogli prodavati.⁷⁰ Stvaranje uvjeta potrebnih za trgovinu poremetilo bi vojno graničarski sustav iz 18. i 19. stoljeća, pa su vojne uprave koristile niz propisa kako bi spriječile formiranje tih potrebnih preduvjeta.⁷¹

Kada je riječ o fiksiranju cijena, država je imala apsolutni monopol nad najprofitabilnijim proizvodima poput duhana, tekstila i soli. Tekstil se dopremao iz Austrije, a sol iz Ugarske.⁷² Ovi artikli su se distribuirali u Vojnu krajinu bez ikakvog sudjelovanja lokalnih trgovaca. Cijene trgovačke robe bile su regulirane administrativnim putem. Svaka dva mjeseca, vojni autoriteti bi odredili maksimalne cijene za različite vrste robe, poznate kao "limitacije", za trgovce, ugostitelje i mesare. Bilo kakvo kršenje tih limitacija ili nepoštivanje pravila o transparentnosti cijena na ulazu u gostionicu, mesnicu ili trgovinu, kažnjavalo se fizičkim kaznama i oduzimanjem dozvola za prodaju. Cijene su utvrđene uz suglasnost graničara, visoki časnik pukovnije postavljao je cijene robe tek nakon konzultacija s predstavnicima graničarskih

⁶⁸ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 69.

⁶⁹ Isto, str. 102.

* nakupci, prekupci

⁷⁰ Isto, str. 75

⁷¹ Damir Matanović, „Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.)“, str. 107.

⁷² Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 76.

zajednica unutar svake satnije, a cijene nisu bile veće od onoga što krajišnici mogu platiti.⁷³

Glavni centri trgovine bili su sajmovi, na kojima je asortiman proizvoda bio raznolik, a cijene su bile umjerene. U Brodskoj pukovnici, svako naselje je imalo pravo organizirati godišnji sajam. Godišnji sajmovi bili su usklađeni s proslavom sveca koji je bio zaštitnik tog naselja. Unatoč tome, većina naselja nije bila angažirana u organizaciji sajmova. U 1815. godini, samo 16 naselja unutar Brodske pukovnije redovito je organiziralo godišnje sajmove.⁷⁴ Osim redovnih godišnjih sajmova, tjedni sajmovi su se održavali u Županji i Vinkovcima, koji su bili trgovišta unutar pukovnije. Od 1821. godine Komunitet Brod je stekao pravo na organizaciju deset mjesečnih i dva godišnja sajma. Vojna jedinica sastavljena od jednog časnika, dočasnika i najmanje devet vojnika bila je zadužena za održavanje reda na sajmovima. Oni su sprječavali sukobe, krađe i ostale incidente, također su posredovali u rješavanju sporova vezanih uz kupoprodaju. Sajmovi su bili izvor prihoda kako za krajišnike tako i za vojnu vlast. Ubirali su porez na svaku kupoprodaju. „*Krajišnici su morali platiti porez od: 17 krajcera za prodanog konja ili govedo (...)*“⁷⁵ Obični graničari su često sudjelovali u trgovini na sajmovima, gdje su najčešće trgovali stokom i proizvodima koje su sami izrađivali u okviru svojih zadruga. Ti proizvodi su obično uključivali drvene posude i druge predmete od drveta koje su graničari izrađivali tijekom zimskih mjeseci kada poljski radovi nisu bili mogućí.⁷⁶

Poticanje trgovine s Osmanskim Carstvom kao tranzitne trgovine, s jedne strane, i ograničavanje domaće trgovine, s druge strane, karakterizira sustav s glavnom svrhom osiguranja što veće i jeftinije vojske.⁷⁷

6.3. Obrt u Brodskoj pukovnici

Obrt je imao značajnu ulogu u svakodnevnom životu mještana, a zapovjednici zajednice poticali su ga kao prioritet pred drugim zanimanjima. Prisutnost obrtnika u Brodu na Savi bila je raznolika i zapažena i prije nego što Brod postaje slobodan

⁷³ Isto, str. 76.-77.

⁷⁴ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 79.

⁷⁵ Isto, str. 81.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto, str, 82.

komunitet. Ključna razlika bila je da su nakon 1753. obrtnici imali zaštitu od vojne vlasti Krajine i gradske uprave. Slavonska generalkomanda podupirala je razvoj obrtništva u Brodu na nekoliko načina: uspostavom cehovskih organizacija, poticanjem doseljavanja obrtnika, zabranom uvoza proizvoda koje bi lokalni obrtnici mogli proizvesti sami. Ono što je bilo potrebno bio je financijski poticaj i bolja organizacija obrtnika. Obrtnici su uživali određene povlastice pri prijelazu granica u Krajini, gdje su administrativni postupci za prijelaz bili značajno pojednostavljeni. Povlastice su dale rezultate pa je broj obrtnika u pukovnici počeo rasti. Ipak, unatoč konstantnom rastu, broj obrtnika ostaje prilično ograničen. Ovaj problem nije bio jedinstven za Brodsku pukovnicu, već je bio karakterističan za cijelu Vojnu krajinu. U drugoj polovini 18. stoljeća, poduzimaju se nove mjere kako bi se poboljšalo stanje obrtnika. Naseljavanje obrtnika stranaca iz drugih dijelova Monarhije bila je prva mjera koja je brzo dala rezultate. Razlog uspješnosti donesene mjere je taj da su stranim obrtnicima dani porezni oprosti tijekom deset godina te su dobili financijsku potporu pri pokretanju obrta. Druga mjera bila je prilagođena stanju unutar Monarhije. Tijekom Sedmogodišnjeg rata se razmišljalo o rješavanju problema obrtnika u Krajini tako što bi se premjestili pruski zarobljenici koji su bili vješti u obrtničkim zanimanjima.⁷⁸ Najefikasnija mjera, treća po redu, provedena je 1765. godine. Kako bi se suočili s izazovnim brojem obrtnika, 100 mladića iz Vojne Krajine poslano je na obuku u Beču i druga područja Habsburške Monarhije gdje su industrija i manufaktura bile razvijene. Obrtništvo Vojne krajine zaostajalo je za drugim regijama unutar Monarhije. Ovo se dijelom objašnjavalo činjenicom da su krajišnici bili ograničeni u svojoj sposobnosti za obavljanje obrta zbog svojih zahtjevnih vojnih dužnosti, koje su se dodatno punile državnim i lokalnim obavezama koje su praktički ispunjavale sve radne dane. Također, razvoju obrtništva nije pomoglo što obrtnici nisu proizvodili vojnu opremu i uniforme. Proizvodnja ovih vojnih potrepština mogla bi znatno doprinijeti rastu kapitala, no Beču, gdje su se te potrepštine zapravo proizvodile, nije bilo u interesu poticanje takvog razvoja obrtništva u Vojnoj krajini.⁷⁹ Takav razvoj bi potencijalno ugrozio njihove prihode.

⁷⁸ Isto, str. 84.

⁷⁹ Isto

Organizacija cehova u Brodskoj pukovnji strogo je pratila horizontalne barijere, što znači da je pažljivo kontrolirala prelazak obrtnika iz jednog zanata u drugi.⁸⁰ Osnivanjem cehova, samo djelovanje obrtnika izvan te organizacije je prestalo postojati. Ovo nije samo utjecalo na lokalne obrtnike, već i na strane trgovce koji su sada bili ograničeni u prodaji svojih proizvoda u pukovnji, a to je moglo biti samo tijekom sajмова. Iako je struktura ceha trebala osigurati najbolju kvalitetu robe, situacija u pukovnji nije bila takva, jer su proizvodi bili loše kvalitete. Čak ni odredba ceha koja je omogućavala izbacivanje obrtnika koji su prodavali lošu robu nije doprinijela poboljšanju situacije.

Marija Terezija je dodijelila "privilegije" Krajini 1768. godine.⁸¹ Osim općih pravila, privilegijama su bila određena i pravila ponašanja šegrta, kalfa i majstora te odnosi između članova ceha. Tada je u Brodu uspostavljeno šest različitih cehovskih razreda. Prvi razred činili su različiti krojački obrti, uključujući muške i ženske krojače, krojače odijela u njemačkom i austrijskom stilu, gumbare, proizvođače užadi i konca. Drugi razred obuhvaćao je obrte koji su radili s vatrom, kao što su pekari, staklari, zlatari, kovači, urari, bravari, češljari, brijači, mlinari, puškari i drugi. Treći razred bio je rezerviran za obrte koji su se bavili kožom, kao što su obučari, čizmari i kožari. Četvrti razred obuhvaća obrte specijalizirane za obradu kože i krzna, uključujući krznare, sedlare i remenare. Peti je razred posvećen je građevinskim obrtima, u koje su spadali ličiocci, zidari, stolari, drvodjelje i tapetari. Šesti se razred, bili opančari, iako u Brodu njihov broj nije bio velik, za razliku od čizmara, tesara i krojača koji su bili brojniji.⁸²

Godine 1769. u Petrovaradinu je uspostavljena "Glavna cehovska škrinja" koja je imala zadaću nadzirati aktivnosti drugih cehova u Slavonskoj vojnoj krajini.⁸³ U ostalim dijelovima Krajine su postavljene filijalne škrinje. Originalna verzija privilegija se čuvala u Glavnoj škrinji, dok su filijalne škrinje sadržavale kopije tih privilegija. Osim toga, Glavna škrinja je čuvala i financijska sredstva, pečat, obveznice, dokumente, knjige, tablice i dva svijećnjaka. Članovi cehova su redovito uplaćivali novčane priloge u cehovsku škrinju tijekom sastanaka koji su se održavali svaka tri mjeseca. U vrijeme tih sastanaka, škrinja bi bila otvorena, a članovi bi uplaćivali svoje doprinose, pri čemu

⁸⁰ Isto.

⁸¹ F. Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787“, str. 55.

⁸² Isto, str. 55.-57.

⁸³ D. Matanović, *Između reformi i tradicije*, str 79.

su majstori obično uplaćivali najveće iznose. Zatvaranje škrinje i zaključavanje s trostrukim bravama označavalo bi kraj ceremonije. Ključeve za otvaranje škrinje imali su vrhovni cehovski majstori, povjerenici, i njihovi zamjenici. Jedini obrtnici oslobođeni uplaćivanja novca cehovskoj škrinji bili su pletači čarapa i suknari te tkalci, a razlog tome bio je njihova posebna uloga u opskrbi vojnika diljem Krajine.⁸⁴

Godine 1807. donesen je Temeljni graničarski zakon koji je unaprijedio situaciju u vezi s obrtničkim cehovima.⁸⁵ Ovaj zakon je omogućio graničarskim mladićima nesposobnim za vojnu službu pridružiti se određenim cehovskim udruženjima kako bi se obučili za određeni zanat. Za obrte koji su bili izrazito važni za Vojnu granicu, zakon je dopuštao i da se mladići iz siromašnih obitelji prihvate kao učenici.⁸⁶

Godine 1859. došlo je do ukidanja cehovskih obrta i uvođenja slobode obrtništva, iako su za Vojnu granicu i dalje postojala neka ograničenja.⁸⁷ Graničarski obrtnik je morao ispunjavati određene uvjete, uključujući obavljanje vojne službe, upis u vojne jedinice ili oslobođenje od vojne dužnosti ako nije bio sposoban za nju. Također je morao imati dozvolu svoje zadruge i njihovo jamstvo za eventualne dugove.⁸⁸

Od 1860. godine, dopušteno je voditi obrt bez obzira na lokalne potrebe, ali samo onima koji su imali prebivalište u Granici ili onima koji su dobili posebno dopuštenje za boravak na tom području.⁸⁹

⁸⁴ F. Moačanin, „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st.“, str. 157-163.

⁸⁵ Isto, str. 157.-163.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 82.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

7. SANITARNI KORDON BRODSKE PUKOVNIJE

Sanitarni kordon, uzak pojas zemlje uz rijeku Savu služio je kao brana krijumčarima robe, ali i kao način obrane protiv zaraznih bolesti koje su prijetile Monarhiji. Na vrhu hijerarhije na kordonu bili su zapovjednici kordona, ugledni časnici čija je ovlast obuhvaćala cijelu pukovnicu.⁹⁰ Za svoje djelovanje su bili odgovorni prema pukovnici, Dvorskom ratnom vijeću i generalkomandi. Glavna odgovornost zapovjednika kordona sastojala se u periodičnom pregledu cijele linije kordona svoje pukovnije, pri čemu je bilo potrebno ispraviti svaki uočeni nedostatak. Zapovjednik kordona je također imao obvezu održavati komunikaciju sa zapovjednicima iz Turske, bilo usmenu ili pismenu kako bi zajednički reagirali na potencijalne prijetnje nadležnim područjima. Osim specifičnih zadataka, zapovjednik, kao predstavnik kordona, surađivao je sa službama i upravom *kontumaca* unutar Monarhije. Ta suradnja imala je svrhu zaštite Carstva i njegovog ekonomskog sustava od ilegalnog unosa krijumčarenog novaca i robe iz Osmanskog Carstva.⁹¹

Car Karlo VI. je 1710. godine označio je početak uspostavljanja sanitarnog kordona. Zabranjeno je slobodno kretanje ljudi, životinja i tranzit robe unutar Monarhije, osim na određenim mjestima. Malobrojna odredišta na kojima je bilo dopušteno prijeći granicu nazivala su se *kontumaci*. Bila su to centralna mjesta za sanitarnu kontrolu i karantenske postaje za ljude, stoku i robu koja je dolazila iz Osmanskog Carstva. Na prostoru Brodske pukovnije jedini *kontumac* nalazio se u Brodu. Upravljanje njima je bilo povjereno Sanitetskoj komisiji iz Osijeka.⁹²

Vrijeme provedeno u karanteni bilo je precizno regulirano. U drugoj polovici 18. stoljeća, tijekom epidemija kuge, trajanje karantene bilo je 84 dana, tijekom sumnje u izbijanje kuge trajalo je 42 dana, a u mirnodopskim vremenima 21 dan.⁹³ Prema

⁹⁰ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije* str. 49.

⁹¹ Isto., 44.

⁹² Isto.

⁹³ Isto, str. 44.

sanitetskim normativima iz 1770. godine, trajanje karantene bilo je 28 dana tijekom sumnje moguće pojave kuge, 42 dana tijekom opasnosti te 21 dan u periodu kada nije bilo epidemije. Godine 1785. razdoblje trajanja karantene je skraćeno pa je tijekom epidemije karantena trajala 21 dan, uz moguće izbijanje kuge 10 dana, a potpuno je ukinuta u vremenima kada na Osmanskom teritoriju nije bilo epidemija.⁹⁴ Roba je ovisno o vrsti imala različite dužine preventivnog boravka u *kontumacu*. Tijekom boravka u karanteni, vlasnici robe su plaćali određene naknade. Dakle, karantena nije samo služila preventivnoj svrsi, već je također imala značajnu ulogu u punjenju vojne blagajne. Osim *kontumaca*, 1768. godine uspostavljeni su i *rašтели*, koji su bili smješteni nešto bliže granici i bili su manji od *kontumaca*. Na *raštelima* nije bilo dopušteno prelaziti granicu, već su služili za komunikaciju i razmjenu dobara. *Rašteli* su u Brodskoj pukovnici bili su u Rajevom Selu, Županji i Šamcu. Na njima je postojala mogućnost komunikacije, ali nije bilo direktnog kontakta između ljudi i robe. Trgovina i ostali oblici komunikacije odvijali su se u prostoriji koja je bila podijeljena s dvije rešetke na tri odvojena dijela. Središnji prostor omogućuje službeniku *raštela*, kao posredniku, prihvatiti robu od jednog trgovca i predavati je drugom, isto tako i prenositi novac jednog trgovca drugome.⁹⁵

Rašteli su često korišteni od strane trgovaca koji su posjećivali tjedne sajmove i nisu mogli provesti duže vrijeme u karanteni. Na tim mjestima trgovalo se robom koja nije mogla prenijeti zarazne bolesti, čime se održavala sigurnost u prometu dobara duž granice.⁹⁶

Duž uskog pojasa uz rijeku Savu bili su smješteni čardaci, fortifikacijski objekti koji su izgrađeni tijekom 18. i 19. stoljeća i činili su neodvojivi dio sanitarnog kordona Vojne granice. Zadaci čardaklija bili su višestruki: motrenje neprijateljskih postrojbi na osmanskoj strani, razoružavanje domaćih razbojnika, prihvat prognanika s osmanskog područja, stroga sanitarna zaštita od mogućeg prodora kuge, organiziranje obavještajne službe, izgradnja i održavanje puteva, kontrola ljudi, trgovine i robe na granici.⁹⁷ Ako bi bile uhićene nepoželjne osobe, pod stražom su, na propisanoj udaljenosti, provođene do najbližeg kontumaca, gdje su izdržavali

⁹⁴ Damir Matanović. *Između reformi i tradicije*, str. 44.

⁹⁵ Isto, str. 47.

⁹⁶ Isto, str. 47.-48.

⁹⁷ Josip Kljajić, „Vojnokraiški čardaci u Slavnosko-srijemskom posavlju u 18. i 19. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, 22 (2002), str. 137. .

karantenu. Početkom 18. stoljeća postoji oko 88 čardaka od Morovića do Jasenovca, a do doba Josipa II., 98 čardaka upisano je samo na području Brodske pukovnije. U Slavonskoj vojnoj krajini bilo je ukupno 245 čardaka.⁹⁸

U početku 18. stoljeća, čardaci su bili međusobno udaljeni od jedan do tri sata hoda. No, nakon organizacije pukovnija sredinom 18. stoljeća, granično područje je bilo gusto isprepletano mrežom čardaka, a međusobna udaljenost smanjila se otprilike na pola sata hoda.⁹⁹ Broj i raspored čardaka su se mijenjali ovisno o geografskim uvjetima ili zbog trošenja i dotrajalosti konstrukcija čardaka. Veći čardaci s glavnim stražama bili su smješteni su Brodskoj Skeli, Klakaru, Svilaju, Šamcu, Županji i Rajevu Selu. Manje straže, poznate i kao "međustraže", bile su postavljene u manjim čardacima u Mamiću, Brodci, Mrsunji, Glogovima, Mlinima, Prudu, Poljancu, Jarugama, Ugljari, Topoli, Dubočici, Bogazu, Berčkoj, Mariću i Račinovcima. Prosječni razmak između svakog čardaka iznosio je oko 1600 metara. U slučaju opasnosti, prvi čardak bi odmah odgovorio vatrom, a zatim bi svi ostali slijedili redosljed, tako da bi se obrana duž granice mogla postaviti u pripravnost u roku od dvadesetak minuta. Ova organizacija čardaka omogućila je brzu i učinkovitu reakciju u slučaju bilo kakvih potencijalnih prijetnji duž granice.¹⁰⁰

Čardake su gradili u četvrtastom obliku koristeći drvene materijale i postavljali su ih na četiri ili više debelih stupova. Stupove čardaka su postavljali na visini od otprilike tri metra iznad okolnog terena kako bi omogućili bolji pregled, zaštitili se od poplava i efikasnije se branili u slučaju iznenadnog napada.¹⁰¹ Ovi čardaci su bili povezani sa zemljom pokretnim ljestvama.

Veći čardaci su imali kat. Prizemlje je bilo sastavljeno od jedne veće sobe i nekoliko manjih soba, dok se na katu nalazila jedna veća središnja soba, oko koje su bile šetnice s četiri strane. Čardak je imao krov s četiri padine, nisko postavljen i pokriven šetnicom kako bi zaštitio stražare od vremenskih nepravilnosti.

⁹⁸ Mislav Radošević, „Šume i društvo Slavonske vojne krajine: primjer Brodske pukovnije u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća.“, *Scrinia Slavonica*, 19/1(2019), str. 93-128.

⁹⁹ Josip Kljajić, „Vojnokraiški čardaci u Slavonsko-srijemskom posavlju u 18. i 19. stoljeću“, str. 135.

¹⁰⁰ Damir Matanović, *Između reformi i tradicije*, str. 48.

¹⁰¹ Josip Kljajić, „Vojnokraiški čardaci u Slavonsko-srijemskom posavlju u 18. i 19. stoljeću“, str. 152.

Straža na čardaku bi se izmjenjivala subotom ujutro i ostajala sedam dana. S obzirom na malobrojnost posade čardaka, rijetko su se upustili u otvorene sukobe s neprijateljem.¹⁰²

¹⁰² Isto.

8. ZAKLJUČAK

U 18. stoljeću je Habsburška Monarhija prošla kroz značajne vojne reforme koje su rezultirale povećanim utjecajem vojske na društvo. Osmanlije su predstavljale konstantnu prijetnju ovim teritorijima, što je dovelo do stvaranja strategija poput Vojne granice za obranu od osmanskih napada. Unatoč izazovima i promjenama u vojnoj strukturi, stanovništvo Vojne granice, uključujući Brodsku pukovniciju, nije pružalo otpor reformama.

Mirovni sporazum u Srijemskim Karlovcima 1699. godine donio je teritorijalne promjene koje su utjecale na Vojnu krajinu. Postojala je podjela vlasti između civilnih i vojnih vlasti, koja je uzrokovala konflikte, no kasnije je njihovo razgraničenje riješilo taj sukob.

Vojna granica obuhvaćala je teritorij uz rijeku Savu i oslobođeni vojni graničari nisu plaćali poreze. Organizacija pukovnica i satnija bila je ključna za obranu i upravljanje tim teritorijem.

Izgradnja Brodske tvrđave bila je izazovna zbog financijskih problema i složenosti projekta. Unatoč tim teškoćama, tvrđava je postala neosvojiva u svom vremenu.

Trgovina i obrtništvo igrali su važnu ulogu u životu Vojne granice. Tranzitna trgovina među Osmanskim Carstvom i Habsburškom Monarhijom bila je ključna, a obrtnici su imali poseban status unutar granica.

U konačnici, povijest Vojne granice u Slavoniji prikazuje složen sustav uprave, vojne organizacije i ekonomske djelatnosti koji su oblikovali živote graničara i teritorij koji su čuvali.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Alexander Buczyński. *Gradovi Vojne krajine*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 1997.
2. Ćosić, Ivica, *Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808.*, Vrbanja, vlastita naklada, 2003.
3. Reiner Egger, „Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata kao središnji upravni organi Vojne krajine“, *Arhivski vjesnik*, 34-35 (1992), 139-155.
4. Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik, II.*, Zagreb, Naprijed, 1997, 173-174.
5. Josip Kljajić, „Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću“, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 6 (2006), 193-222.
6. Josip Kljajić, „Vojnokraiški čardaci u Slavonsko-srijemskom posavlju u 18. i 19. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, 22 (2002), 135-152.
7. Sanja Lazanin, „Percepcija Vojne krajine tijekom vladanja Josipa II: opis Varaždinskoga generalata 1783.“, *Historijski zbornik*, 64/2 (2011) , 435-458.
8. Marković, Mirko, *Brod, Kulturno-povijesna monografija*, Slavonski Brod, Matica Hrvatska, 1994..
9. Matanović, Damir, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.) , *Povijesni prilozi*, 22 (2002.), 97.-108.
10. Matanović, Damir, „O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji“, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, 19(2002), 113-123.
11. Mažuran, Ive, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, , Osijek, Državni arhiv u Osijeku, 2005.
12. Milković, Kristina, „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)“, *Povijesni prilozi*, 31 (2006.), 161-182.
13. Moačanin, Fedor, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.“, u: D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1984.

14. Nujić, Pavao. i Matanović, Damir, „Jeronim barun Ljubibratić od Trebinja i Unutarnji grad Osijek“, *Historijski zbornik*, 73/1 (2020), 55-87.
15. Orban-Kljajić, Mila i Kljajić, Josip, „Statistički opis brodske pukovnije iz trećeg desetljeća 19. stoljeća“, *Scrinia Slavonica*, 3/1 (2003), 567-635.
16. Pavičić, Stjepan, „Brodsko-krajiška, Brodska granica“, *Godišnjak 6 Matice Hrvatske, Vinkovci*, (1968), 105-121.
17. Radošević, Mislav, „Šume i društvo Slavonske vojne krajine: primjer Brodske pukovnije u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća“, *Scrinia Slavonica*, 19/1 (2019), 93-128.
18. Valentić, Mirko, „Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881.“, u: D. Pavličević (ur.), *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1984.

Popis tablica i priloga:

Tablica 1. Struktura Podvinjske satnije.....	9
Tablica 2. Struktura Trnjanske satnije.....	11
Tablica 3. Struktura Garčinske satnije.....	12
Tablica 4. Struktura Donjoandrijevačke satnije.....	12
Tablica 5. Struktura Sikirevačke satnije.....	13
Tablica 6. Struktura Babogredske satnije	14
Tablica 7. Struktura Ivankovačke satnije	14
Tablica 8. Struktura Cernske satnije.....	15
Tablica 9. Struktura Vinkovačke satnije	15
Tablica 10. Struktura Nijemačke satnije	16
Tablica 11. Struktura Županjske satnije	17

Tablica 12. Struktura Drenovačke satnije	17
Tablica 13. Broj nastradalih krajišnika Brodske pukovnije tijekom 1848./49 i prikaz ukupno 12 pukovnija.....	23
Slika 1. Pripojena područja teritorijalnom dijelu Hrvatske 1699.	2
Slika 2. Vojna Granica i civilna Slavonija 1702. godine.....	4
Slika 3. Tlocrt Brodske tvrđave	26

SAŽETAK

Rad se bavi nastankom Brodske pukovnije u sklopu Vojne krajine. Posebno je opisano uređenje Brodske pukovnije u doba Habsburške Monarhije, a u tome je kontekstu od osobite važnosti bila reorganizacija, odnosno podjela na Posavsku i Podunavsku krajinu. Kroz rad su opisane reforme koje se događaju u periodu Brodske pukovnije, a one su, kao i kućne zadruge, rabote i tjelesne kazne važan čimbenik upravljanja Brodskom pukovnijom. Obrađena je i dodatna cjelina Tvrđava Brod, kao i trgovina i obrt u Brodskoj pukovnji.

Ključne riječi: Brodska pukovnja, Vojna krajina, reorganizacija, rabota, trgovina

ABSTRACT:

The paper discusses the formation of the Brod Regiment within the Military Frontier and describes its organization during the Habsburg Monarchy era. It highlights the reorganization, division into the Sava and Danube Frontiers, and various reforms that took place within the Brod Regiment. The paper also focuses on key aspects of managing the Brod Regiment, including reforms, household communities, forced labor (rabota), and corporal punishment. Additionally, it covers the section on the Brod Fortress, as well as trade and craftsmanship within the Brod Regiment.

Key words: Brod Regiment, Military Frontier, reorganization, forced labor, trade